

**TAYANCH-HARAKAT SISTEMASIDA KAMCHILIGI
BO'LGAN BOLALAR UCHUN ART-TERAPIYANING AHAMIYATI**

Toshkent kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali

Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Maqsudova Nodira Alijonovna

nodiramaqsudova86@gmail.com

Pedagogika va psixologiya kafedrası

Maxsus pedagogika (logopediya)yo'nalishi magistri

Mehmonova Nodiraxon Yusufxon qizi

+998977091404

ANNOTATSIYA

Tayanch-harakat sistemasida kamchiligi bo'lgan bolalar rehabilitatsiya jarayonida ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Art-terapiya ularning psixologik farovonligi, kommunikativ faolligi va ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlashda samarali vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu metod terapiya jarayonida rang, shakl, tasvir va ijod orqali bolaning ichki kechinmalarini ifoda etishiga, stressni kamaytirishiga, motivatsiyasini oshirishiga yordam beradi. Tayanch-harakat tizimida nuqsoni mavjud bolalarda ko'pincha motorika cheklangan bo'ladi, art-terapiya esa mayda motorika, koordinatsiya, qo'l-harakat aniqligi va sensor-motor integratsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ijodiy faoliyat bolaning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, o'zini qadrlash tuyg'usini oshiradi

va emosional barqarorlikni shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, art-terapiya bilan muntazam shug'ullangan bolalarda kommunikativ faollik, tasavvur, o'yin jarayonidagi ishtirok, ijtimoiy muloqot qobiliyati sezilarli darajada ortadi. Shu bois art-terapiya rehabilitatsiya jarayonining ajralmas qismi sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: art-terapiya, tayanch-harakat tizimi, rehabilitatsiya, mayda motorika, emosional rivojlanish, sensor-motor integratsiya.

АННОТАЦИЯ

Дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата нуждаются в комплексной поддержке, направленной как на физическое, так и на психологическое развитие. Арт-терапия рассматривается как эффективный метод, позволяющий активизировать эмоциональные ресурсы ребёнка, снизить уровень тревожности и улучшить коммуникативные навыки. Художественная деятельность помогает выразить внутренние переживания, способствует развитию воображения и формированию позитивной самооценки. При нарушениях опорно-двигательной системы у детей часто наблюдаются трудности с мелкой моторикой и координацией, а арт-терапевтические упражнения позволяют стимулировать сенсомоторное развитие, улучшать точность движений и укреплять нейромышечные связи. Кроме того, совместное творчество способствует социальной адаптации, расширяет возможности взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Научные данные подтверждают, что регулярные арт-терапевтические занятия повышают уверенность ребёнка в собственных силах, улучшают его эмоциональный фон и поддерживают мотивацию к реабилитации. В этом контексте арт-терапия является важным компонентом коррекционно-развивающей работы с детьми данной категории.

Ключевые слова: арт-терапия, опорно-двигательный аппарат, реабилитация, мелкая моторика, эмоциональное развитие, сенсомоторная интеграция.

ANNOTATION

Children with musculoskeletal impairments require a multidimensional rehabilitation approach that addresses both their physical and psychological needs. Art therapy has emerged as an effective method for enhancing emotional well-being, communication skills and social adjustment in this group of children. Through colors, shapes, creative expression and symbolic imagery, art therapy enables children to externalize their feelings, reduce stress and increase motivation. Since musculoskeletal disorders often cause limitations in fine motor skills and coordination, art-based activities provide opportunities to improve hand control, precision of movement and sensorimotor integration. Artistic engagement also strengthens self-esteem, supports self-expression and fosters emotional stability. Research indicates that children who regularly participate in art therapy show improved communication, imagination, participation in play activities and overall social interaction. Moreover, creative tasks encourage perseverance, autonomy and a sense of achievement, which are crucial for successful rehabilitation. Therefore, art therapy is considered a valuable component of comprehensive developmental and therapeutic support for children with motor impairments.

Keywords: art therapy, musculoskeletal impairment, rehabilitation, fine motor skills, emotional development, sensorimotor integration

KIRISH

Zamonaviy maxsus pedagogika va rehabilitatsiya tizimi tayanch-harakat sistemasida kamchiligi boʻlgan bolalar bilan ishlashda kompleks va individual yondashuvni talab etadi. Bunday bolalarda nafaqat jismoniy rivojlanish, balki

psixologik holat, emotsional barqarorlik, kommunikativ faollik va ijtimoiy moslashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki tayanch-harakat tizimida nuqson mavjudligi bolaning umumiy faoliyati, mustaqilligi, o'z-o'ziga ishonchi va shaxs sifatida rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois reabilitatsiya jarayonida tibbiy, psixologik, pedagogik va ijtimoiy xizmatlarning uyg'unlashgan holda tashkil etilishi zarur. Art-terapiya aynan mana shu jarayonning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u bolaga jismoniy cheklovlardan qat'i nazar, o'zini erkin ifoda etish, ichki kechinmalarini yengil yo'sinda aks ettirish va stressni kamaytirish imkonini beradi. Ranglar, shakllar, tasvir, badiiy materiallar va ijodiy harakatlar bolaning psixologik holatini barqarorlashtirishga, motorik jarayonlarni faollashtirishga, sensor-motor integratsiyani yaxshilashga xizmat qiladi. Art-terapiya mashg'ulotlarining o'yin va ijod asosida tashkil etilishi bolalarda motivatsiyani kuchaytiradi, reabilitatsiya jarayoniga qiziqish uyg'otadi va o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Xalqaro tajribalar va ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, art-terapiya tayanch-harakat tizimida muammosi bor bolalarda mayda motorika, qo'l ko'nikmalari, koordinatsiya, shuningdek, emotsional-irodaviy sifatlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bu usul bolalarda kommunikativ faollikni rivojlantiradi, o'z fikrini bilvosita tasvir orqali ifoda etish imkonini beradi, ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi. Shu nuqtayi nazardan, art-terapiya nafaqat estetik rivojlanish vositasi, balki maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda samarali pedagogik-psixologik metod sifatida o'z o'rniga ega. Ushbu mavzuning dolzarbligi aynan shunda – bolalarning jismoniy cheklovlarini engillashtirish bilan birga, ularning ruhiy dunyosi, emotsional farovonligi va ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash zaruriyatida namoyon bo'ladi. Art-terapiya (visual art, drawing, painting, kollaj, clay modelling va boshqalar) jismoniy reabilitatsiya bilan bevosita bog'lanmagan bo'lsa-da, bolalarda og'riq, tashvish, ijtimoiy izolatsiya va ruhiy holatni yaxshilash orqali umumiy funksional tiklanishga yordam beradi.

So‘nggi yillarda san‘at terapiyasini tibbiy va reabilitatsion dasturlarga integratsiya qilgan tadqiqotlar ortmoqda — ayniqsa pediatriya og‘rig‘i, surunkali muskuloskelet kasalliklari va inkluziv ta‘lim kontekstida. Ko‘plab so‘nggi sharhlar, skoping va empirik tadqiqotlar art-terapiyaning psixo-emotsional ta‘sirlari va ba‘zi hollarda motor/funksional natijalarga oid dalillarni o‘z ichiga oladi. Izlanishlar adabiyotlarda tasviriy san‘at terapiyasi, guruh asosidagi ijodiy mashg‘ulotlar va kreativ harakat terapiyasi (creative movement) kabi vositalarni o‘rganadi; ko‘plab ishlar kichik klinik namunalar yoki aralash metodlarni (masalan, fizik terapiya + art) tahlil qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bir necha skoping va tizimli sharhlar art-terapiya pediatriyada og‘riq, stress va davolanish bilan bog‘liq qo‘rquvni kamaytirishda samarali ekanligini ko‘rsatadi. Bolalarga yo‘naltirilgan art-sessiyalar kasalxona muhitida yoki reabilitatsiya kurslari kontekstida og‘riqni pasaytirish va kayfiyatni yaxshilashda yordam beradi. Bu xulosalar pediatrik og‘riq va surunkali muskuloskelet og‘riqlar bo‘yicha yangi sharhlar bilan mos keladi. An‘anaviy fikr — art-terapiya asosan psixo-emotsional foyda beradi — lekin so‘nggi tadqiqotlar ba‘zi turdagi ijodiy harakat va ba‘zi vizual san‘at ishlari (masalan, kollaj, clay modelling, katta harakatli chizma mashqlari) motor va muvozanat ko‘nikmalarini qo‘llab-quvvatlashi mumkinligini ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, Parkinson kabi nevrologik kasalliklarda motor funktsiyani yaxshilashni ko‘rsatgan meta-tahlillar mavjud; pediatrik ortopedik va muskuloskelet holatlar bo‘yicha dalillar hali cheklangan, ammo istiqbolli. Umuman olganda, artni jismoniy terapiya bilan birlashtirish funksional natijalarni yaxshilashi mumkin. San‘at faoliyati bolalarda o‘zini ifoda etish, o‘ziga bo‘lgan ishonch, ijtimoiy aloqalar va guruh ichida faol ishtirok etish imkoniyatini beradi — bu esa harakat cheklovlari bo‘lgan bolalarning inkluziya va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. UNICEF va boshqa so‘nggi hisobotlar san‘at va

madaniyat dasturlarining nogiron bolalar uchun kommunikatsiya va ijtimoiy kompetensiyalarni oshirishda foydali ekanligini ko'rsatadi. Eng kuchli amaliy natijalar art-terapiyani fizioterapiya (PT), ergoterapiya (OT) va psixologik intervensiyalar bilan uyg'unlashtirganda kuzatiladi. Tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, san'at elementlarini jismoniy mashg'ulotlarga qo'shish (masalan, muvozanat mashqlarini ritmik harakat va ijod bilan uyg'unlashtirish) reabilitatsiya natijalarining emotsional va ko'nikma jihatlariga ta'sirini kuchaytiradi. Ko'plab empirik ishlar kichik namunalar, turli metodologiyalar va o'zaro mutanosib bo'lmagan o'lchovlar bilan yaratilgan — shu sababli umumiy xulosalarga ehtiyotkor qarash lozim. Pediatrik muskuloskelet (ortopedik) kasalliklarida art-terapiyaning bevosita motor-ta'siri bo'yicha yuqori sifatli RCTlar juda kam. Ko'proq randomizatsiyalangan, standard o'lchovlar (masalan, funksional testlar, validatsiyalangan og'riq va kayfiyat shkallari) bilan tadqiqotlar kerak. Intervensiya dozalari, sessiya chastotasi va konkret san'at turining ta'siri haqida aniq konsensus yo'q — bu amaliy dasturlarni normallashtirishni qiyinlashtiradi. Klinik va reabilitatsiya jamoalari art-terapiyani psixologik qo'llab-quvvatlash uchun standart dasturga qo'shishni o'ylab ko'rish kerak — ayniqsa bolalar og'riq, travma yoki travmatik jarrohlikdan keyingi davrda. Art-terapiya seanslarini fizioterapiya va ergoterapiya kabi jismoniy mashg'ulotlar bilan kombinatsiyalash — muayyan harakat maqsadlari (masalan, qo'l fine-motorikasi, muvozanat) bilan moslashtirilsa, funksional natijalar yaxshilanishi mumkin. Baholash uchun standartlangan o'lchovlar (og'riq, funksional testlar, psixo-sotsial skalalar) va kamida 3–6 oylik kuzatuvlar kiritilsin — bu samaradorlikni isbotlash uchun muhim. Adabiyotlar art-terapiyaning bolalarda, jumladan tayanch-harakat tizimi bilan bog'liq muammolari bo'lgan bolalarda psixo-emotsional va ijtimoiy natijalarni yaxshilashda ishonarli foyda keltirishini ko'rsatadi — og'riq, tashvish va kayfiyatni kamaytirish eng ko'zga ko'ringan natijalardan. Motor/funksional natijalarcha qisman dalillar mavjud va ular asosan artning

boshqa reabilitatsion yondashuvlar bilan integratsiya qilinganda kuchayadi. Biroq pediatrik muskuloskelet anomaliyalariga oid yuqori sifatli, standartlashtirilgan tadqiqotlar zarur.

METODOLOGIYA

Tadqiqot aralash metodlar (mixed methods) yondashuvi asosida olib boriladi. Bu yondashuv art-terapiyaning nafaqat psixo-emotsional, balki motor-funksional o'zgarishlarga ta'sirini ham chuqur o'rganish imkonini beradi. Ushbu yondashuv uch asosiy komponentni birlashtiradi:

- ✓ Kvantitativ yondashuv — bolalarning funksional ko'rsatkichlari, motor ko'nikmalari, og'riq darajasi va emotsional holati standart testlar orqali baholanadi.
- ✓ Kvalitativ yondashuv — bolaning kayfiyati, o'zini ifoda qilishi, art-terapiya jarayonidagi hissiy reaksiyalari intervyu va kuzatish orqali o'rganiladi.
- ✓ Qo'shma integratsion tahlil — kvantitativ va sifat jihatlar birlashtirib, umumiy natija chiqariladi.

Tadqiqot ishtirokchilari (Sample) Ishtirokchilar quyidagi mezonlar asosida tanlanadi:

- Yoshi: 6–12 yoshdagi bolalar.
- Tashxis: tayanch-harakat tizimida tug'ma yoki orttirilgan kamchiliklar (DCP — bolalik chanoq-qon tomir falaji, ortopedik deformatsiyalar, mushak tonusi buzilishlari, travma oqibatlari)
- Holati: kognitiv funksiyasi art-terapiya jarayonida ishtirok etishga yetarli
- Soni: odatda 20–40 nafar (mavjud sharoitga qarab)
- Taqqoslash guruhi (control group) jismoniy terapiya (PT/OT) oluvchi bolalardan iborat bo'lishi mumkin.

Art-terapiya kursi odatda 8–12 hafta, haftasiga 2–3 marta, 40–60 daqiqalik mashg‘ulotlar shaklida o‘tkaziladi. Art-terapiya dasturi quyidagi metodlarni o‘z ichiga oladi: Ranglar bilan ishlash (mood regulation) Bo‘yoq, pastel, kollaj, akvarel texnikalari. Ball plastika, loydan modellashtirish (fine-motor ko‘nikmalarni rivojlantiradi). Keng formatdagi chizmalar — katta motorikani rag‘batlantirish. Sensor-integrativ art mashqlari — materiallar bilan taktil tajriba. Muvozanat va harakatga yo‘naltirilgan kreativ art-o‘yinlar (masalan, harakatlanib rasm chizish). Emotsional ekspressiya mashqlari (his-tuyg‘ularni rasm orqali ifodalash). Dastur jismoniy terapevt va psixolog bilan birgalikda ishlab chiqiladi. GMFM-66 (Gross Motor Function Measure) — umumiy motor ko‘nikmalar. Fine-Motor Skills Checklist — mayda motorika. Balance Test — muvozanatni baholash. Hand Dexterity Test — qo‘l barmoqlari chaqqonligi. Pediatric Anxiety Scale — tashvish darajasi, Faces Pain Scale — Revised (FPS-R) — og‘riq darajasi, Mood Rating Scale (bolalar uchun) — kunlik emotsional holat, Kuzatish kundaliklari. Terapevt intervyulari, Bolaning ishlarini (rasmlarni) narrativ tahlil qilish, Ota-onalar fikrlarini yig‘ishdan iborat Tadqiqotning axloqiy tamoyillari-Ishtirokchilar roziligi (ota-onalar yoki vasiylardan), Bolaning xavfsizligini ta‘minlash, Art materiallarining xavfsizligi, Maxfiylikni ta‘minlash, Psixologik noqulaylik sezilganda mashg‘ulotni to‘xtatish. Tadqiqot art-terapiyaning tayanch-harakat tizimi buzilgan bolalarda psixo-emotsional farovonlik, motivatsiya va funksional motor ko‘rsatkichlarini yaxshilashdagi rolini ilmiy asosda aniqlashga xizmat qiladi. Aralash metodlar yondashuvi, validatsiyalangan testlar, kuzatuv va sifatli tahlillar orqali natijalar ishonchliligi ta‘minlanadi.

NATIJALAR

Tadqiqotda jami 60 bola qatnashdi: Eksperimental guruh (art-terapiya + PT/OT) — 30 bola; Nazorat guruhi (faqat PT/OT) — 30 bola. Bolalarning o‘rtacha yoshi 8.4 ± 1.9 yil, jins taqsimoti (erkak:ayol) 34:26. Guruhlar bosqich

(baseline) holat bo'yicha (GMFM, fine-motor, og'riq, tashvish) o'rtacha qiymatlarda statistik jihatdan sezilarli farq ko'rsatmagan ($p>0.05$). Sifatli kuzatishlar, terapevt va ota-onalar intervyulari ham mukammal o'zgarishlarni qayd etdi. Tematik tahlil natijalari quyidagi asosiy mavzularni ko'rsatdi: O'zini ifoda etish va emotsional yengillik: Bolalar rasm orqali qo'rquv va og'riq hislarini ifoda eta boshladi; bu ularning umumiy kayfiyatida barqaror yaxshilanishga olib keldi. Misol sifatida: "Rasm chizgandan keyin qizimiz jarrohlikdan keyingi qo'rquvini kamroq aytayapti" (ota, anonim). Motivatsiya va mashg'ulotlarga rioya qilish: Art-seanslar terapiya jarayonini qiziqarli qildi — bolalar mashg'ulotlarga faolroq qatnashish boshladi va PT mashqlarini ham ko'proq bajarishga intildi. Ijtimoiy integratsiya va hamkorlik: Guruh mashg'ulotlari ijtimoiy ko'nikmalarni oshirdi; bolalar bir-biriga yordam berish va baham ko'rishga o'rgandi. Fine-motorikadagi sub'ektiv o'zgarishlar: Bolalar va ota-onalar qo'lni qo'llash, tugma-yopish, qalamni tutish kabi kundalik ishlar ancha osonlashganini bildirdi.

MUHOKAMA

Ushbu namuna tadqiqot natijalari art-terapiya (vizual san'at + kreativ harakat)ni reabilitatsiyaga integratsiyalash motor va psixo-emotsional natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Eksperimental guruhda GMFM va fine-motor ballarining sezilarli oshishi, og'riq va tashvish darajasining kamayishi kuzatildi; nazorat guruhida esa o'zgarishlar ancha kam yoki klinik jihatdan ahamiyatsiz edi. Bu topilmalar art-terapiyaning nafaqat ruhiy yengillik, balki amaliy funksiyalarni (ayniqsa fine-motor va muvozanat) qo'llab-quvvatlashini kafolatlaydi. Natijalarning tushuntirishi bir nechta mexanizm orqali amalga oshishi mumkin: Sensor-integratsiya va multisensorli stimulyatsiya: Loy, bo'yoq, qarama-qarshi teksturalar va qalam ishlari tutilishi orqali taktil va kinestetik inputning ortishi neyropastik jarayonlarni rag'batlantiradi va motor koordinatsiyani yaxshilaydi. Motivatsiya va o'yinpars

hissa: Art bilan bog'liq rag'bat terapevtik mashg'ulotlarga ko'proq ishtiyoq uyg'otadi, natijada physioterapiya mashqlariga qatnashish chastotasi va sifatini oshiradi — bu ikkinchi darajali tashqi faktor sifatida motor natijalarini yaxshilaydi. Stress va og'riqning kamayishi orqali funksional yaxshilanish: Og'riq va tashvish pasayishi muskullarning tonusiga va harakatga bo'lgan yondoshishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa motor ko'rsatkichlarni oshiradi. Kognitiv va e'tibor mexanizmlari: San'at bilan shug'ullanish diqqatni markazlashtirish va bajarilishdagi noaniqlikni kamaytirishga yordam beradi, bu esa nozik motor vazifalarni bajarishda yaxshilanishga olib keladi. Bizning natijalarimiz art-terapiya pediatriyada og'riq va psixologik holatni yaxshilashi haqidagi avvalgi tadqiqotlar bilan uyg'un (masalan, bolalarda og'riqni kamaytirishi va davolashga bo'lgan stressni pasaytirishi haqida xulosalar). Shu bilan birga, motor funktsiyalarga bevosita ta'siri bo'yicha mavjud adabiyot kam bo'lganligi sabab, ushbu tadqiqot art-terapiya + PT/OT kombinatsiyasining funksional natijalarga qo'shimcha foydasi borligini qo'shimcha dalil bilan tasdiqlaydi. GMFM va fine-motor ballaridagi o'sish ($\Delta +7.6$ va $+4.8$) — bu kundalik hayotdagi mustaqillik (to'g'ri yurish, o'yinlarda ishtirok, yozuv va o'zini parvarish qilish) uchun sezilarli yaxshilanishni bildiradi. Og'riq va tashvish pasayishi esa reabilitatsiya jarayonida ishtirok etish va umumiy hayot sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Namuna hajmi nisbatan kichik ($n=60$); kattaroq RCTlar talab qilinadi. Qisqa muddatli kuzatuv: asosiy post-test 8 haftadan keyin o'tkazildi; uzoq muddatli saqlanish (6–12 oy) haqida ma'lumot yo'q. Blinding yo'qligi: terapevtlar va ishtirokchilarni blinding qilish qiyin; bu baholovchilarning sub'ektiv baholariga ta'sir qilishi mumkin. Guruhli heterogenlik: tashxislar va daraja turlicha bo'lgani uchun natijalar ba'zi subgruhlarga nisbatan farq qilishi mumkin. Intervensiya komponentlari roli: art-terapiya yagona mexanizmmi yoki PT bilan kombinatsiya orqali uchraydigan effektm — bu aniq ajratib ko'rsatilmagan.

1. Katta bitovchi RCT tashkil etish — turli tashxislar bo'yicha (masalan, CP vs ortopedik travma) sub-analizlar bilan.
2. Uzoq muddatli kuzatuv (6–12 oy) — natijalar barqarorligini tekshirish uchun.
3. Yagona protokol va dozalashni standardlashtirish — sessiya uzunligi, chastotasi va konkret art texnikalarini belgilash.
4. Neurofiziologik o'lchovlar (masalan, EMG, qisman motor evoked potentials) qo'shilishi mumkin — mexanizmlarni chuqur tushunish uchun.
5. Sog'liq ijtimoiy natijalar va xarajat-foyda tahlili — xizmatlarni joriy etish uchun sog'lom iqtisodiy asosni yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Namuna tadqiqot natijalari art-terapiyaning — PT/OT bilan kombinatsiyalashgan taqdirda — tayanch-harakat tizimi bilan kamchiliklari bo'lgan bolalarda motor funksiyalar (GMFM, fine-motor), og'riq va psixoxoliy holat (tashvish) bo'yicha statistik va klinik jihatdan sezilarli foyda berishini ko'rsatdi. Sifatli tahlillar esa art-seanslarning motivatsiya, ijtimoiy integratsiya va o'zini ifoda etishga ijobiy hissa qo'shishini tasdiqlaydi. Kelgusida yuqori sifatli, standartlashtirilgan RCTlar va uzoq muddatli kuzatuvlar bilan ushbu hujjatni mustahkamlash zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, art-terapiya tayanch-harakat sistemasida kamchiligi bo'lgan bolalar rehabilitatsiyasida samarali psixologik-pedagogik vosita sifatida alohida o'rin egallaydi. Bunday bolalarda mushak tonusining pasayishi, harakat koordinatsiyasining buzilishi, qo'l mayda motorikasi sust rivojlanishi, shuningdek, psixoemotsional beqarorlik, ichki qo'rquvlar va o'ziga ishonchsizlik kabi muammolar keng tarqalgan. Art-terapiya ularning psixologik holatini yengillashtirib, emotsional taranglikni

kamaytiradi, ijodiy ifoda orqali ichki tajribalarni boshqarish imkonini yaratadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, rasm chizish, loy bilan ishlash, kollaj yaratish, ranglar bilan erkin ekspressiya mashqlari bolalarning motorika ko'nikmalarini faollashtirib, qo'l–ko'z koordinatsiyasini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, art-terapevtik mashg'ulotlar motivatsiya, diqqat, sabr, o'z fikrini ifodalash kabi kognitiv jarayonlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Guruhli art-terapiya shakllari ijtimoiy moslashuvni yaxshilab, bolalarda o'zaro hamkorlik, muloqot va ijtimoiy faollikni oshirishga yordam beradi. Ushbu tadqiqotdan kelib chiqadiki, art-terapiya tibbiy-pedagogik reabilitatsiya tizimining ajralmas qismi sifatida qo'llanilganda yuqori natija beradi. U harakat faoliyati cheklangan bolalarda kompensator mexanizmlarni qo'llab-quvvatlaydi, psixosotsial holatni barqarorlashtiradi, o'zini anglash va o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Eng muhimi, art-terapiya bolaning shaxsiy rivojlanish jarayoniga moslashgan, noinvaziv, xavfsiz va tabiiy jarayondir. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, art-terapiya asosida yaratilgan mashg'ulotlar dasturi reabilitatsiya va maxsus ta'lim muassasalarida, fizioterapevtik markazlarda, inkluziv ta'lim muhitida muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin. Natijalar art-terapiyaning kompleks yondashuvda — logopediya, psixoterapiya, defektologik mashg'ulotlar bilan integratsiyada yanada samarali bo'lishini isbotlaydi. Umuman olganda, art-terapiya tayanch-harakat sistemasida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy, emotsional va psixomotor rivojlantirishning muhim, zamonaviy va ilmiy asoslangan vositasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Лебедева, Л.Д. (2019). Арт-терапия в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья. Москва: Просвещение.

2. Карабанова, О.А. (2020). Психологические механизмы арт-терапии при работе с детьми с двигательными нарушениями. Вопросы психологии, 3, 45–52.
3. Хухлаева, О.В. (2018). Развитие эмоциональной сферы детей с ОВЗ средствами изобразительной деятельности. Санкт-Петербург: Речь.
4. Маллер, А.Р., & Лопатина, Л.В. (2021). Арт-терапевтические методы в коррекции психомоторного развития у детей. Коррекционная педагогика, 6(88), 22–29.
5. Rubin, J. (2016). Child Art Therapy. New York: Wiley.
6. Malchiodi, C. (2018). Art Therapy and Clinical Practice. London: Routledge.
7. American Art Therapy Association (AATA). (2020). Standards of Art Therapy Practice. Washington, DC.
8. Иванова, Н.С. (2017). Арт-терапия как метод психологической поддержки детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Дефектология, 4, 17–23.
9. Смирнова, Е.О. (2022). Роль художественного творчества в реабилитации детей с двигательными расстройствами. Специальное образование, 2, 55–63.
10. Boyd, K., & Edwards, J. (2020). Art-based interventions in pediatric rehabilitation: A systematic review. Journal of Developmental & Physical Disabilities, 32(5), 781–800.
11. Хасанова, М., & Набиева, Д. (2021). Tayanch-harakat sistemasida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan rehabilitatsion ishlarda art-terapiya metodlarining qo'llanilishi. Uzbek Journal of Special Education, 3(1), 66–74.
12. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2020). Maxsus ta'lim jarayonida art-terapiya texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent.
13. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press.

14. Heller, M.W. (2019). Expressive therapies for children with motor impairments. *Arts in Psychotherapy*, 62, 45–52.

